

Томислав Ж. Јовановић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 15. 09. 2019.
Прихваћен: 11. 10. 2019.

ПАНАГИРИК ГАВРИЛА ТРОЈИЧАНИНА ИЗ МОНАСТИРА СТУПЉА

У раду се разматра поступак Гаврила Тројичанина у обликовању Панагирика из манастира Ступља. Овај зборник посебне врсте и намене садржи разнородне саставе, као што су беседе, слова, житија и похвале. Обухваћена дела посвећена су општехришћанским и неким српским светитељима, од којих су уврштени Свети Симеон, Свети Сава, Свети Стефан Дечански, Свети кнез Лазар. Рукопис је настао у првој четвртини XVII века и сада се налази у рукописној збирци Музеја Српске православне цркве у Београду, са сигнатуром З I 59. Списи који су унети у овај зборник представљају прераде ширих и већ постојећих састава и њихово свођење на краћи обим како би добила нову намену – читање у оквирима богослужења. Оваква прилагођавања извршио је по свој прилици врсни граматик Гаврило Тројичанин.

Кључне речи: панагирик, манастир Ступље, Гаврило Тројичанин, светитељи.

Панагирик манастира Ступља настао је у првој четвртини XVII века и није познато где је исписан, али је приликом турских прогона пренесен из првобитног манастира у манастир Ступље, који се налази у западној Босни. После турског спаљивања овог манастира, његови монаси пребегли су у славонски манастир Ораховицу, доносећи између осталог и споме-

* tomjovan1@gmail.com

нути Панагирик, о чему сведочи запис Стефана Раваничанина из 1696. године. Овај рукопис сада се налази у саставу рукописне збирке Музеја Српске православне цркве у Београду, са сигнатуром З I 59, стекле су се проповеди предвиђене за веће празнике од септембра до августа, како је означено на почетку рукописа: Начело съ б(о)го(мъ) сѣн панагерикъ събран'но на господ(ь)скыи праздники ѿт[ъ] м(ѣ)с(е)ца сеп(тем)бра до м(ѣ)с(е)ца август(а). Према резултатима испитивања Љупке Васиљев, њега је исписао познати писар и граматик Гаврило Тројичанин.¹ У њему је окупљен низ беседа, слова, житија и похвала, какве се углавном срећу у истородним зборницима настајалим како у другим хришћанским срединама, тако и на српском језику током више векова.² Творци ових дела у ступљанском Панагирику углавном су најпознатији црквени оци Источне хришћанске цркве, као и истакнути византијски писци. Међу њима највише дела припада Јовану Златоустом, а потом и другим писцима који су се својим стваралаштвом окретали кључним личностима чије слављење је распоређено током целе године. Нижу се имена писаца као што су Јован Богослов, ученик Јована Крститеља, Јован звани Марко, Андреја Критски, Козма Веститор, јерусалимски архиепископ Кирил, кипарски архиепископ Аркадије, александријски архиепископ Кирил, константинопољски патријарх Прокл, монах Анастасије. Од словенских писаца нашла су се и дела Климента Охридског, бугарског егзарха Јована, као и Теодосија Хиландарца и Григорија Цамблака. Тиме су за годишњи циклус празника уврштена дела писаца од којих је најстарији био Христов савременик, а најмлађи од њих потиче из XV века.

Овако одабрана дела посвећена су слављењу Исуса Христа, Богородице, Светог Илије, Јована Крститеља, Јована Богослова, Јована Златоустог, Григорија Богослова,³ апостола Луке, апостола Петра, апостола Павла, Светог Ђорђа, Светог Димитрија, арханђела Михаила и Гаврила, Светог Николе, Светог Василија, великомученице Варваре, Светог Саве Јерусалимског, Светог Антонија, Светог Јефтимија, Светог Симеона, Светог Саве, Светог Стефана Дечанског, Светог кнеза Лазара и подизању часног и животворног крста.

¹ Љ. Васиљев, *Два непозната слова на Успење Богородице Климента Охридског*, Свети Ђирило и Методије и словенско писано наслеђе (863–2013), серија Старословенско и српско наслеђе, 1, Palaeoslavica et Serbica antiqua, I, Институт за српски језик САНУ, Београд 2014, 425.

² Ђ. Трифуновић, *Панагирик*, Азбучник српских средњовековних појмова, Друго, допуњено издање, „Нолит”, Београд 1990, 332–334.

³ З. Витић, Д. Дојчиновић, *Слово о Макавејима Григорија Богослова у преради Гаврила Тројичанина*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, LXVII, 1, Нови Сад 2019, 107–122.

С обзиром на то да су настајала у распону од петнаест векова, књижевна дела која су присутна у овом Панагирику неминовно је да носе поетичка обележја различитих времена. Ипак, оно што их постојано држи на окупу јесте пре свега прожетост хришћанском љубављу и примерима вишеструког духовног подвига светих, који често нарастају до страдалачког жртвовања за своју веру. Имајући овај Панагирик, монаси манастира Ступља слушали су и упијали древне речи допрле из далеког вековља. Оне су постојано крепиле клонулост, давале снагу, обнављале наду и изнова снажиле љубав својом чистотом и сјајем симбола и метафора потеклих из непресушне библијске ризнице. Њих су богонадахнуто и медоточно сплитали даровити и умни писци зреле епохе у којој се изговореној или написаној речи приступало зналачки и са дубоким осећањем мере и крајње одговорности. Реч као стваралачки чин остваривана је и доживљавана кроз божанско надахнуће. За њу се молило да се подари и добије, а потом пренесе и улије у проповед, похвалу или житије светог коме се посвећује. У *Слову на рођење Пресвете Богородице* Андреја Критског наилазимо на сликовиту мисао о надахнућу које је Богородица даровала пророцима и које се пореди са медом на језику: ты пророком(ь) тако медь на езыце лѣжа.

У *Слову на рођење Христово* Јована Златоустог најављује се пишева жеља да узнесе похвалу надахнуту пре свега чином Христовог рођења, али без наступања уз звуке музичких инструмената, који би представљали одсуство суштине и одвраћање пажње од првенства улоге која се даје речи. Истовремено, вештим стилским обртом, музички инструменти наведени су поново, али у потпуно другој улози и значењу. Сада се музичким инструментом називају Христове пелене. Оне постају оличење музичких инструмената преко чијих особина се жели остварити очекивано надахнуће за даривање речи којом ће се усхвалити. У првом наврату спомињу се инструменти као што су *пискалнице*, *прегуднице*, *гусле* и *свирала*. Једино се за *прегудницу*, која је врста гудачког инструмента, каже да *бреца*, то јест свира (*у прегудницу брецајући*), док се за друге инструменте не наводи ни један глагол којим би се означило обележје свирања. Притом писац још каже да не би желео да покреће нити *музиканте* (мѡсѣкѡѣ), нити *луч* да њим просветљава. У другом спомињању музичких инструмената наводе се само *сопље* (врста дувачких свирала) и *гусле*. Ова два инструмента налазе се у низу атрибута који се придају Христу, који је за писца *нада*, *сопље*, *гусле*, *луча животна* и *спасење*:

хоѡѡ и азѡ лыкъѡтовати. и празд[ь]нѡтовати. хоѡѡ съ похвалоу б(о)жїею. ни пискал'нице носѡ.
ни бѡ прѣгудницѡ брѣцаѡ. ни гуслы ни свиралы нѡмы. ни мѡсѣкѡѣ двнѡжѡ. ни азѡч просвѣщаѡ. нѡ
за мѡсѣкѡѣскѡн(органъ) х(рн)с(то)вы пелѣны носѡ. ты мн оупованїѡ ты мн соп'лы. ты мн гуслы ты

дн лоуѣа жнвотна. ты дн сп(а)сеніе. теѣже н тые носе грѣдн да слою нх[ь] хот[ь] х(рн)с(т)а слово прѣдѣ.

У словенским преводима књижевних дела ранијих епоха реч *гусле* често се спомиње. Није сасвим јасно какав је то инструмент био, али је по свој прилици припадао гудачким или окидачким инструментима.⁴ Као реалан музички инструмент *гусле* се наводе на више места у Библији, поготову у Старом завету, а највише у Псалтиру. Гусле су иначе омиљен симбол писаца чија дела су ушла у овај Панагирик. Тако у *Похвалном слову Јовану Богослову* Јована Златоустог овај свети слика се различитим атрибутима, од којих га неки означавају као *трубу Божијих речи* и *гусле богословља*: в(о)жѣаго слова троуба, гоуслы в(о)гословїа, хервѣдѣска оуста, серафїдскоє науѣченїе. Козма Веститор у *Слову о преносу моштију Јована Златоустог* међу реторским питањима наводи и једно у коме се пита где умукосе *слаткогласне гусле*: гдѣ сладког(а)снаа гвсьль дьвнѣтъ. У истом *Слову* Јован Златоусти назван је *гуслама побожности* и *сопљама поуке*: гвслы бл(а)гоч(ь)стїа. соплю наказанїа.

Сликовитост казивања у овом Панагирику представља праву ризницу стилског обликовања старих писаца. Јован Златоусти познат је као водећи писац који је написао бројна слова и беседе посвећене кључним хришћанским личностима и догађајима. Стога је постало уобичајено да се зборници са таквим саставима, у којима су присутна сродна дела и других писаца, називају *златоуст*. Показало се и у овом Панагирику да највише слова и похвала припада управо Јовану Златоустом. Он је незаобилазан писац најпре стога што својом даровитошћу, лепотом и дубином вишезначности речи плени читаоца и слушаоца. За састав Ступљанског панагирика одабрано је десет дела Јована Златоустог. Може се помишљати да је такав избор начинио сам Гаврило Тројичачнин, мада постоји могућност да је он такав панагирик затекао у већ постојећем предлошку, са кога је исписао нови зборник. Склони смо да поверујемо да је Гаврилово учешће у коначном обликовању овог Панагирика било пресудно. На то нас наводи уврштење дела српских писаца уз слављење четири српска светитеља.

Репертоар стилско-изражајних домета Јована Златоустог могуће је пратити у свакој његовој беседи и слову. У његовом слову на подизање часног и животворног крста, које је предвиђено да се чита 14. септембра, описују се непријатељи хришћана. Контраст између хришћанских непријатеља и хришћана заснован је, на једној страни на сили оружја, а на другој на сили крста. У поређењу једног са другим начином наступања спознаје

⁴ М. Цветковић, *Гусле*, Лексикон српског средњег века, Приредили Сима Ђирковић, Раде Михаљчић, Београд 1999, 136.

се надмоћ и суштина снаге коју носи знамење крста: врагы ороужіе острѣце, и стрѣли готовѣце. и обрѣннїи железы. и опоасанїи ороужіем[ь]. тѣ же ничтоже таково носе. нѣ знаменїе тѣпїю идее ч(ь)ст(ь)наг(о) кр(ь)ста на челе своемь. Сликovitим по-ређењем дочарано је хришћанско истрајавање. Непријатељи су иако пљвекы вѣтром[ь] гонимїи и иако трава бѣжеть. Старозаветна симболика тумачена је на новозаветни начин: камен' же бѣ х(ристо)с. жадал' же бѣ кр(ь)сть.

Анафорски низови били су омиљена реторска појава међу старим писцима. Подигнутом крсту Јован Златоусти посветио је похвалу, обликујући је на реторски узнет начин. У њој су се у једном одељку стекли анафорски низови, који се тичу значења крста и на чијим завршецима се истичу морфолошке риме. Тај кратак похвални део остварен је складном градацијом, која почиње значењем крста као *чувара свих*, потом да он *све покрива, умилоствљује, спасава, ка себи сазива, благосиља*, да би на крају *све на пут мирни водио*:

сы кр(ь)сть вѣсех[ь] храннтель,
и вѣсе покриваеть.
вѣсе щедрить.
вѣсе сп(а)саеть,
вѣсе кѣ себѣ сзываеть.
вѣсе б(лаго)сл(о)бляеть.
вѣсе на пѣть мирныхнн настабляеть.

Сви средњовековни писци доживљавали су Библију као трајни узор у свом стваралаштву. У њој су налазили неисцрпни подстрек у трагању за својим изразом и њом су одмеравали своју реч. Она је постала образац и путоказ поузданог приповедачког и реторског настојања писаца да „уреди” своје казивање. Њом су се нападали вековима и песници, који су богатство библијске симболике уграђивали у своју поезију, славећи свете зановљеном древношћу. За Јована Златоустог Библија је била такође непрестано и незаобилазно полазиште у његовом стварању. То се испољавало на више начина, почев од уграђивања кључних библијских мисли у своја дела, захватања симболике и метафорике, па до тумачења и проширивања већ постојећих мудрих изрека и општепознатих реченица. У његовом *Похвалном слову Јовану Богослову* налази се сликовит приступ почетку Јеванђеља по Јовану. На познате речи „У почетку беше реч” Златоусти се осврнуо ширином виђења поводом тога ко их све изговара и где се могу чути. Међу онима који по њему певају ове речи налазе се путници, морнари, трговци, неуки и мудри, мали и велики и свако ко помисли да их пропева, а оне се могу чути у пустињама и у горама: пѣтници пловци и

квп'ци се поють. вѣ начелѣ вѣ слово. вѣ пвстины и вѣ горах[ь]. и невѣжде и прѣмоудрїи. далїи и вѣлнїи. и вѣсакъ егоже аще кто поднслыть сїа б(о)гословити.

Пребогате и вишезначне слике Христовог рођења Златоусти је остварио у *Слову на рођење Христово*. Оне су препуне симболике којом се дочарава Христово рођење којим је обогаћен свет. Међу тим сликама успостављена је равнотежа између појмова чија значења су понекад усклађена према блискости (сабориште – црква, лоза – грозд, грозд – вино, зрно – клас, плод – жетва, птица – гнездо), а понекад су заснована на супротностима (цвет – трн, одлетети – остати). У његовом сагледавању Христовог рођења налазе се одсејаји библијске симболике, којом се исказује непроцењив дар народима и захвалност на таквом чину. Почев од Јудеје, као земље у којој се Исус родио, Златоусти вештим стилским потезима ствара широко омеђени видокруг са земаљским и небеским распоном у коме се открива Христов пређени пут кроз раскош значења. Нижу се јарки и вишезначни симболи, као што су *лоза, грозд, вино, зрно, сри, клас, цвет, плод*. Ту су и глаголи *родити, појести, пити, жњети, обгрлити, одлетети, приседети*, који још одређеније и динамичније подржавају значења наведених симбола:

юудеѣа еѣо роди. а вѣсь днрь еѣо прїеть. сн'днщє еѣо вѣспнтє и вѣз'дон а цр(ь)квы еѣо оудрѣжа. из оноѣо лоза, а вѣ нас(ь) гроздѣ истин'ны, онѣ гроздѣ нзнѣте. а езыци истин'ное вино пнють. то зрѣно бы юудеѣе вѣсе. а езыци срьпом[ь] вѣр'ным[ь] класы жнють. езыци цвѣтъ многовѣр'но обнємахѣ. а вѣ юудеѣох[ь] трньн безвѣр'ствїа оста. п'тенаць от[ь]лѣте и несѣднслнїи прнсѣдытъ гнѣз'де. лнстѣ пнснєнєм[ь] жндовѣ сказзють. а плодѣ д(оу)хов'ны езыци жнють.

Познат као велики богослов и химнографски писац, Јован Златоусти постао је свети ускоро по својој смрти. Његово опширно житије препуно је сликовитих епизода заснованих на богоугодном и стваралачком животу. Козма Веститор посветио му је *Слово о преносу моштију*. У њему је низом метафоричних синтагми насликана Јованова књижевна даровитост. Крећући се градационо, Козма варира придев *сладак*, називајући Јована *слатком* храном душама, потом *преслатким* пићем устима, да би га на највишој лествици градације истакао као *најслађу* пчелу црквама. Даљи поредак атрибута нема наглашену груписаност, осим што се симболи повремено сврставају по типолошки блиском поретку, те се тако наводе *храна, трпеза, чаша, масло*, а у другом наврату музички инструменти *гусле* и *сопље*. Пред крај одељка контрастом у коме је нађен успели спој појмова *богатство* и *ништељубље* исказан је склад монашког поимања живљења:

слад[б]каа д(оу)шад[б] снѣды. прѣслад[б]коє оустнама пнво слад[б]таншаа цр[б]квѣм[б] пчело. кннжнѣ
пище трапѣзо. трѣзвѣнїа чаше. сыло словѣснаа. масло оудекчѣюще. сѣтованїе доудрванїемь. гвслы
бл(а)гоч(б)стїа. соплю наказанїа. богтство ницелюбїа. вѣзг(ааго)ланїе поканїа.

Градећи још потпуније лик Јована Златоустог у свом слову, Козма Веститор је у широком луку прешао на посредан и још разноврснији начин коришћења средстава портретисања. Пред чињеницом Јованове смрти Козма је персонификованој цркви наменио улогу да она вапи за њим после његове сахране. У кратком плачу смештене су живе слике саткане од симбола као што су *дивљи венар, пастир оваца, злотворне звери, плод црквених уста, древна дубрава, секира*. Глаголи који су намењени одређеним именицама носе тамна значења нестајања и туге: *раздрати се, помрачити се, озобати, оскрнавити, расећи, затворити*:

красота моа раздра се. оуста затворнш(е) се. доброта подрачн се. озоба вѣпарь днвы пастира мнх[б]
овацаь злат(о)оуста. н звѣрїе тлѣтворнїн плодь оустнъ мнх[б]. оскврнн завнсть (вѣ)тынне
слоужнтелѣ моего. тако вѣ доубравѣ дрѣвне секѣраци разсѣкоше его оут[б] мене. вѣквпѣ н вѣ грѣкѣ
млачнїа затворнше его.

У истом Козмином слову потпуно другачији утисак од претходног тужбаличког тона стекао је цар када је отворио ковчег са Златоустовим телом. Лепотом одабраних библијских симбола остварен је спој цветних и мирисних ефеката кроз поређења са процветалом ружом у винограду, са крином у врту, са пролећним красним цветом, са сенком миомирисног Божијег кандила, са аермонском росом сишло на Ааронову браду: *оверѣте его тако шипакъ вѣ виноградѣ цвѣтѣць. тако крѣнь по писаннодоу вѣрѣтограде соуць. тако пролѣтнїн красншн се цвѣтѣ. тако бл(а)говон'ное сѣни б(о)жїе каднло. тако росоу аер'монскзю сѣходѣщн на браду аароновѣ.*

Козма је у свом слову исплео нови венац Јовану Златоустом реторски узнетим низовима питања заснованим на библијској симболици и метафорици. Анафором *где* и вешто скројеним атрибутима изнова је подарио Јовановом лику лепезу своје речитости. У њој се препознаје пишчева даровитост, али и неизрецивост и дивљење према таквој изузетној личности. Нанизани су стари спојеви симбола и углавном епитета у новом реторском руху, чиме је Златоусти означен као *мирски светилник, покојишита квас, царска драхма, црквени бисер, бодре очи, слаткогласне гусле, учительства скровиште, одуховљено злато, телесно богатство, искушано сребро и многоточећа уста*:

гдѣ положнстѣ мнрѣскаго свѣтыл'ника златоуста.
р'цете намь гдѣ поконща лѣжнт(б) квась.
гдѣ ц(а)р(б)ска сѣкрѣвѣн(б)на ес(тѣ) драхма.

гдѣ цр(ь)ковнѣи ѿт[ь]ложень ес(ть) бысерь.
 рцете гдѣ бѣдрствяющеи спѣтъ очн.
 гдѣ сладкогл(а)снаа гвсаль млынтъ.
 гдѣ оучителства хранит(ь) се скровнице.
 гдѣ од(оу)шевкленное положенно ес(ть) злато.
 гдѣ тѣлесное раздѣленно ес(ть) богатство.
 гдѣ исквсное бл(а)гопотрѣбства хранит(ь) се срѣбро.
 гдѣ многоточеца нстыщиш(е) се оуста.

У портретисању светих стари писци задржавали су се највише на духовним особинама својих јунака. Притом су остварили широк репертоар стилско-изражајних могућности, које су обогатиле како прозна, тако и песничка дела средњовековне књижевности. Често су тражена стилска решења у оквиру светлосне симболике. Изразит пример за то налазимо у *Похвали Светом Димитрију*. У њој су нанизани атрибути светлости, којима се обасјава мученички лик Светог Димитрија: свѣтлозарное сл(ь)н(ь)це, незаходила зара бл(а)гоч(ь)стїемъ вьсех[ь] просвѣщающаа, прѣсвѣтлїи страсотрѣпче.

Врло ретки су примери књижевних дела у којима се износе физичке особине светих. Док је било уобичајено да се у сликарским приручницима, ерминијама, кроз јасна иконографска упутства налазе детаљни физички описи појединачних светих, за књижевно обликовање ликова било је нетипично да се говори о физичком изгледу, или се томе приступало врло ретко и то на оскудан и уопштен начин. У Ступљанском панагирику налазе се два састава са неуобичајеним и сасвим ретким физичким описима, један у сликању Богородице, а други Христа. У окрњеном слову на Ваведење описана је Богородица најпре у физичком изгледу, а затим и са неким карактерним особинама. Описом су обухваћени њен узраст, коса, очи, обрве, руке, облик лица, прсти:

Бъзрастом[ь] бѣ срѣд[ь]на дрозды же г(лаго)лють. роуси и ж'лгти власы. очнида чрньниа бл(а)гозрач(ь)на.
 чрньны брѣвы дльзе роуце. крвгла лицемъ. дългопрста. бл(а)годѣти б(о)жїе испльнен(ь)на и красоти.
 неподмыслаьна непостид'на непрѣмен'на. съдирѣнїе непрѣлож'но идоуцин.

Још је развијенији опис Христовог физичког изгледа који се среће у једном кратком и засебном саставу, у чијем наслову пише *И ово додај какав беше* (И се прици каковъ бѣ). У њему су по сличном моделу као и у Богородичином опису дате црте Христовог изгледа, при чему су споменути његов узраст, стас, коса, обрве, очи, нос, брада, врат, лице. На крају се његово лице упоређује са цртама мајке Марије. Док је за Христов изглед речено уопштено да је красан, далеко више појединости говоре о појединачним деловима тела. Тако је његова висина шест стопа. Коса му

је руса „и не много густа, а више ка врату припијена”. Његове обрве су црне „и не много набране”. Очи су му „нарусе, радосне и красне”, нос му је повијен. Има такође „нарусу браду, дугу и густу, јер никада бритва не стаде на његову главу, нити рука људска, осим његове мајке када беше млад”. Мало је наклоњен вратом. Лице је имао „црномањасто и не округло, него као и мати његова мало повијено, а мало румено, као после сна, што је и разумљиво, природа кротка и отуда безгневна”. Овај опис препун је лирских тонова и написан истовремено са осећањем земаљске и небеске љубави:

Иѡн же х(р)исто(с) и в(о)г(ъ) вѣ(б) образѡм[ъ] красанъ с(ѣ)ло възростом[ъ] же рекше въ кото(ро)ю тѣлес(н)ъ стѡпъ свѣршенных[ъ]. и роусы нды власы. и не вѣлдин гвсты. паче же оубо къ вѣн приклонни брѣвы же црне. и не сѣло посвпленне. оци нарѡусе радостне и бл(а)голѣпне. носъ похнль. нарѡсоу брѡдѡ дльгъ нды и гвств. нбо николнже бритѡва възиде на главѡ его. ни рѡка тл(овѣ)тѡска кроде м(а)т(е)ре его егда вѣ младѣ. мало наклонень вѣю. такоже не сѣло проста и претежен(ъ)на ндети възроста телѣсна. смѡло и не кроутло ндоуца лице. нь такоже и м(а)тере его мало съходѣще. роумено же мало тако съновыто. еже и разоудное. обычан кроткое и ѡт[ъ]ноудъ безгневное.

Међу сликањима других светих у овом Панагирику не срећу се изразитија настојања да се они непосредније представе. Са нешто више појединости истиче се лик апостола Луке. У *Слову на успење апостола Луке*, предвиђеном за читање 18. октобра, налазе се поређења необичне осмишљености: хоѡдожьство вѣсакѡ проидѣ. оудовнѣ нежелн птица въздѡхъ. Апостол Лука ѡт[ъ]лагаетъ именѡ и стѣжанѡ вѣсе богатаство тако ногамъ прахъ и роукамъ каль. Јављају се синтагме са узвишеним духовним значењима: д(оу)шев'наа оушеса, око мисльное. Спомињање апостола Луке као живописца доноси и заборављени српски израз за боју – *маст*.⁵ Ту је и кључни појам којим се означава сликање (*начртаније*) и глагол *написати*, са значењем сликати: начртанѡе прѣвѣн и сѣ воском[ъ] и маст'мѡн написавъ на нконе. починтати се даже и до н(ы)ниа прѣдаде.

Неки писци захватили су шири круг појмова како би се датом лику светог обезбедила већа пуноћа окружења у коме су живели или да се покаже ко их је све славио. Тако Андреја Критски на крају *Слова на рођење Пресвете Богородице*, које се чита 8. септембра, наводи бројне народе који су славили Богородичино рођење. Међу народима, као што су Грци, Римљани, Грузинци, Персијанци, Индијци, Етиопљани и још неки, спомињу се и Словени, Бугари, Руси и Срби. Импозантан је број народа чији називи се наводе у посебном одељку овог слова: по истине бо с(в)ѣтаа кто тѣѣ не славитъ. кто не хвалитъ и м(о)литъ. роуди ли или гръци. или блъгаре или роуси новое

⁵ У данашњем српском језику одржала се реч *мастило*, која свакако носи порекло од речи *маст* – коју смо заменили турском речју *боја*, немачком *фарба* или енглеском *колор*.

твое стадо. или рид'лиане, и ѿвѣзгы. ивѣре же и аланы. пер'си же и пѣр'ты. ин'дїане і е-ѿѿопи. ал'мазы же и фрзгы. срѣбы же и афати. саси же и сквѣты. оуан'дыли і еѿпиды. лаговариди и власы. ср'ди же и вѣнетици. морав'лиане и разл'гн и сьловыны. гвѿи же, и фили. и ины мнозын езыци. тын вѣси тебѣ вѣличаютъ прѣс(вє)таа д(ѣ)во.

На другој страни, опет, у *Слову на рођење Христово* бугарског егзарха Јована обухваћен је библијски оквир захвалности поводом Христовог доласка на свет. Као у разноликом калеидоскопу нижу се ударни догађаји, места и личности из Новог завета који имају везе са Христовим рођењем. Наведени су дарови које је свака твар донела, славећи тај изузетни тренутак: „И свака твар дарове приноси: земља шпиљу, камење бурад, пустиња јасле, горе пећину, град Витлејем, ветрови слушање, море повиновања, вирови рибе, реке Јордан, птице голуба, мудраци дарове, жене Марију, удове Ану, неплодне Јелисавету, деве Деву пречисту Богородицу, деца гране зимзелени, пастири задивљеност, анђели хвалу, јереји Симеона, Жидови Павла, грешници цариника, крвоточива веру, блудница миро, дубови Закхеја, дрво страсти, крст разбојника, Исток звезду, небеса анђеле, Гаврило поздрав”:

и вса тварь дары приносятъ земля пѣщера. каменїе дѣлвы. поустинна ясла. горы врьтопъ. градъ вифлѣма. вѣтры слоушанїа. море повинованїа. вировы рѣбы. рѣкы іор'дана. п'т'це голуба. вьсвы дары. жены марїю. вѣдокїе ан'на. неплод[в]нїе елїсѣв'ов. д(ѣ)вѣ д(ѣ)вѣ прѣч(н)ствю б(огороди)цѣ. дѣты вьнїе зелѣнчїе. пастиры оудыв'ленїе агг(є)лы хвала. іерен сѣмѣона. жидовѣ пав'ла. грѣш'нннцн цнторн'ца. крвоточнва вѣрѣ. блудннцн мїро. доубїе зак'хеа. дрѣво страсты. кр(ѣ)сть раз'бонннка. вьстокъ свѣз'дѣ. н(є)в(є)са агг(є)лы. гаврїлѣ целованїе.

Описи природе такође су ретки код средњовековних писаца. У делима где их има, они су углавном типизирани и представљају мешавину реалистичности и уплива реторских образаца како би се земаљско узнело ка небеском. Једно од усамљених места у овом Панагирику које доноси макар и кратак опис налази се у *Мучењу Светог Димитрија*. Током путовања у Срем и преноса сребрног ковчега са плаштом и делом орара Светог Димитрија, окрвављеним приликом његовог погубљења, описана је бура на Дунаву. У неколико потеза дочарана је бура у којој се каже како је река „врила струјама да ни морнари нису смели пливати”:

и сѣ(л)нен боурн бив'шїн, и двнабїю рѣце врьщїн строуади. такоже ни корав'ннком[в] плавати смегати. на многы же д(ѣ)нїн не оутешннцн се кен.

Опис небеског простора среће се у *Похвалном слову чиновначлицима Михаилу и Гаврилу* Климента Охридског, које је предвиђено за читање 8. новембра. Без већих појединости о изгледу небеског окружења у коме се налазе арханђели Михаило и Гаврило, наглашен је обликом општег места њихов страх са којим стоје испред Божијег престола узашиљући му

непрестаним гласом трисвету песму. Они то чине са страхом, „крилима покривају лица своја”, како је Климент умео танано да дочара:

днрѣ ѿдарають небо въ не(тъ)тве пльтьском[ь] соуще: нь ест(ь)ство неосезаемо и недооумен'но. ѿт[ь] самого б(о)ж(ь)ства зарѣю ѿс(ве)щюще се. и ѿкр(ь)сть прѣстола г(осподь)ниа прѣд[ь]стоюще трѣпетно. крилы съ страхом[ь] покривають лица своа. непрѣстан'ным[ь] гл(а)сомъ трис(ве)твю пѣс(ь)нь б(о)гъ въз'снаають и г(лаго)лють. с(ве)ть с(ве)ть с(ве)ть г(осподь)ъ савваѡфъ испльнь н(е)бо и земаа славы его.

Дела која су ушла у Ступљански Панагирик показују велико књижевно богатство смештено у тако разноликом зборнику, оствареном или по нечијој наруџбини, чије име нам није познато, а ако је таквог наручиоца и било, о томе није забележено; или је читав рукопис настао према замисли самог његовог писара Гаврила Тројичанина. Жанровска разноврсност унетих дела утицала је на њихово делимично прилагођавање, што се углавном одразило на подешавање обима, како би се целина зборника складније укомпоновала. Састави који су изворно били већег обима скраћивани су и свођени на прихватљивију меру. То се нарочито односи на житија, која својом дужином не би могла да се сместе у окриље зборника ове врсте. Иако су код таквих дела углавном остали затечени наслови, унутарњи обим житија више није био ни налик изгледу какав се налази у њиховом целовитом облику. Показало се да су и дела других жанрова доживела прераде да би што уједначеније заузела своје место у овом Панагирику. Из одабраних дела узимане су углавном епизоде које су имале биографску и похвалну основу. Такви делови понекад су механички смештани у нови склоп, али су чешће прилагођавани и повезивани додатним реченицама или новим поднасловима. Преуређивање књижевних дела препознатљива је и битна одлика овог Панагирика.

Највеће промене доживела су житија чији делови су унети у Ступљански панагирик. У новонасталом сажимању дошло је до обликовања целина које су добиле нову улогу. У свом пуном облику пространа житија су намењена за читање у манастирским трпезаријама на дан када се слави који свети, а њихови одабрани делови који су се нашли у овом Панагирику променили су место читања, јер су предвиђени да буду наглас прочитани у цркви, као што се предвиђа за проповеди. Сада су такве целине постале ближе синаксарским житијима, која се такође читају у цркви после шесте песме канона. Оваква врста промене намене пространих житија већ је позната у српској средини.⁶ Овом приликом задржаћемо се посебно на делима српских писаца која су унета у Ступљански панагирик.

⁶ Д. Богдановић, *Кратко житије светог Саве*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, XXIV, св. 1, Нови Сад 1976, 5–32; Т. Јовановић, *Оптирно синаксарско житије светог*

Најстарије српско житије које је одабрано да се придружи другим делима у овом Панагирику јесте Теодосијево *Житије Светог Саве*. Оно је послужило састављачу Панагирика да обликује две обухватније целине, једне уз прослављање Светог Симеона, а друге уз Дан Светог Саве. Наслов испред одабраних делова уз 13. фебруар, када се слави Свети Симеон, знатно је промењен и сада гласи *Похвала из дела житија преподобног Симеона српског мироточца* (Похваленије ѿт[ъ] чести житїа прѣп[о]добнаго сѣмѣона срѣскаго мѣроточ[ъ]ца). Такво ново одређење одговарало је одабраним деловима и могло је својим обимом да се приближи природи проповеди, али наслов у коме се каже да је похвала из житија преподобног Симеона не одговара чињеници да је реч о житију посвећеном Светом Сави.⁷

Почетак окупљања делова који се тичу Светог Симеона налази се у поодмаклом делу *Житија Светог Саве*.⁸ Када се целовитији део о Светом Симеону окончао после неколико страна,⁹ прескочене су епизоде у којима се говори о Савином подизању Карејске ћелије, његовој обилатој помоћи светогорским манастирима и сну у коме му се јавља отац Симеон. Да би наговестио нову целину у којој се у *Житију* говори о точењу мира из Симеоновог гроба у Хиландару, састављач *Похвале* испред преузетог дела ставља свој поднаслов који гласи *Благовѣстїи прѣп[о]добнаго сѣмѣона*. Како би та целина имала чак и своју жанровску засебност као слово, додата је и уобичајена формула обраћања *Благовѣстїи ѿ(тъ)ч(е)*, али потом и нека врста стиха *м(о)л(н)т(е) се(в)ты*, који подсећа на исписивање стихова испред стихних прошлких житија. Тек после ових додатних делова тече даљи текст из Теодосијевог *Житија*.¹⁰ Негде при крају овог слова прескочен је део текста од неколико редова.¹¹

Слична адаптација настала је и приликом новог обликовања нешто ширег синаксарског житија Светог Симеона на основу *Теодосијеве Похвале Светом Симеону и Светом Сави* и његовог *Житија Светог Саве*. Рукопис у коме се налазио препис овог житија био је до Другог светског рата у херцеговачком манастиру Завали. Манастир су запалиле усташе и у њему је изгорела читава рукописна збирка са осталим драгоценостима.

Симеона у Ђоровићевом препису из манастира Завале, Зборник Филозофског факултета у Новом Саду у спомен на Боривоја Маринковића, Нови Сад 2014, 118–127.

⁷Т. Јовановић, *Изводи из Теодосијевог Житија Светог Саве*, Црквене студије, 16, Ниш 2019, 503–514.

⁸Поређење је праћено према следећем издању: Теодосије Хиландарац, *Живот светог Саве*, Издање Ђуре Даничића приредио и предговор написао Ђорђе Трифуновић, Београд 1973, 54.

⁹Исто, 59.

¹⁰Исто, 69.

¹¹Исто, 73.

Владимир Ђоровић начинио је препис из рукописа манастира Завале. Тај рукопис такође је био панагирик о коме је Ђоровић записао следеће: „Из панегирика манастира Завале писана (*Памет*) XVI стољећа, л. 182^r -189^r.” Наслов тог састава свакако је накнадно додао његов састављач и он гласи *Паметъ прѣп[о]довнаго ѿ(тъ)ца нашего Сѣмѣона срѣпскаго новаго мѣроточца*.

Ђоровићев препис сачуван је у окрњеном облику у његовој оставштини и објављен је фототипски у књизи Боривоја Маринковића *Скривени свет Владимира Ђоровића*.¹² Препис је потом детаљније проучен,¹³ али је остало непознато ко је био састављач датог синаксарског житија Светог Симеона. Овом приликом одважили бисмо се на помисао да је то дело такође могао „саставити”, то јест преуредити, Гаврило Тројичанин, који је највероватније одабрао делове Теодосијевог *Житија Светог Саве* за потребе Ступљанског панагирика. На то указује пре свега исти метод преузимања целина из ширих састава и њихово прилагођавање ужим творевинама. Осим тога, манастир Света Тројица, у којој је радио Гаврило Тројичанин, и манастир Завала нису превише удаљени. Стога није далеко од могућности да је неко од монаха Завале, можда сам игуман, знајући да у Светој Тројици постоји врли писар, наручио панагирик у чији састав је унето и синаксарско житије Светог Симеона, коме је Гаврило дао ново обличје према два Теодосијева дела. Само време настанка Ступљанског Панагирика и Панагирика манастира Завале иду у прилог оваквом мишљењу.

Желећи да добије ново дело које би својом природом и обимом одговарало проповеди за читање на Дан Светога Саве, Гаврило Тројичанин је у Теодосијевом *Житију Светога Саве* одабрао две целине. Свака од њих представља засебно чудо. Прво чудо тиче се исцељења ослабљеног у архиепископији Жичи. Том чуду Теодосије је дао поднаслов *Ѡ въздвиженїи разслабленнаго*.¹⁴ Гаврило је прилагодио овај наслов настојећи да се њим одређује засебно дело у Панагирику. Његов наслов је шири и њим је означена жанровска припадност издвојене целине: *М(ѣ)с(е)ца г҃ен(варїа), въ дї, чюд[о] с(вѣ)т(а)го сави архїеп(и)ск(о)па срѣпскаго ѿ разслабленнем[ѣ]*. Испод наслова додао је и уобичајену формулу *Б(ла)го(с)л(о)ви. ѿ(тъ)ч(е)*. Даљи текст пренет

¹² Б. Маринковић, *Скривени свет Владимира Ђоровића. Ка успостављању целовитости његовог научног, књижевног и едиционог корпуса (Између истраживања и реконструкције)*, СПДК „Просвјета”, Билећа–Гацко 2006, 1021–1027.

¹³ Т. Јовановић, *Опширно синаксарско житије светог Симеона у Ђоровићевом препису из манастира Завале*.

¹⁴ Теодосије Хиландарац, *Живот Светога Саве*, 98.

је без прекида све до окончања датог чуда.¹⁵ На крају додата је кратка реченица в(о)у нашѣм сл(а)ва.

Друго чудо посвећено је сусрету краља Стефана Првовенчаног са угарским краљем. Том сусрету присуствовао је и Свети Сава. Кључни мотив овог чуда јесте жеља угарског краља да се у летњој жеги окрепи вином охлађеним у леду. Како у то време нигде није могао да нађе лед, Свети Сава је измолио од Господа да му из облака пошаље град, што је било услышано. То чудо са свим пратећим наративним деловима о сусрету са угарским краљем Гаврило је преузео давши му наслов и формулу тражење благослова: Чюд[о] с(в)т(а)го сави ѿ оубѣрѣнїи оугарскаго краља и п(р)очих[ъ] ерсеїи латинских[ъ]. Б(ла)госл(о)вы, ѿ(т)ъч(е). Ово чудо знатно је удаљено у *Житију* од претходног.¹⁶ Пред крај чуда изостављен је један део, а прекид је повезан следећом уметнутом реченицом: Краљ же исповѣдѣхъ єдиѣ грѣхы свое. по д(о)ухъ с(в)тому ѿ(т)ъца и оучителя приѣмхъ его.¹⁷ Наставак је уследио после знатног прекида.¹⁸ Поновни прекид текста настао је на месту где се јавља дужи библијски цитат.¹⁹ Даљи текст није преузет континуирано, него на прескок. Неке реченице су изостале, али преостале се држе довољном повезаношћу и смислом. На крају је уметнута завршна реченица славѣце ѿ(т)ъца и с(ы)на и с(в)т(а)го д(о)уха и н(ы)ниа и пр(и)сно и въ вѣкы вѣком[ъ] амин(ъ).

Прилагођавање делова из Цамблаковог *Житија Светог Стефана Дечанског* за потребе Ступљанског панагирика одвијало се на сличан начин као што је учињено и са Теодосијевим *Житијем Светог Саве*. Цео изворни наслов овог житија пренет је и у Панагирик и он гласи М(ѣ)с(е)ца ноємврїа, въ дї, повѣс(т)ъ чести житїа с(в)т(а)го вѣлык(о)у(ч)енїка въ ц(а)рех(ъ) стефана срѣб'скаго иже въ дѣтїнох[ъ] сѣпсано грїгорїем[ъ] мнїхом[ъ] нг҃мѣном[ъ] того ѿбытели. Текст је захваћен одмах са почетка и тече непрекидно све до места на коме Стефан изговара молитву.²⁰ На том месту уметнута је у Панагирику реч *молитва* као нека врста поднаслово.²¹ Затим се текст прекида у знатној мери и изостављају се делови у којима се говори о познатим библијским женама које су нанеле зло својим мужевима.²² На окончању наставка

¹⁵ Теодосије Хиландарац, *Живот Светога Саве*, 101.

¹⁶ Исто. Почетак чуда је на 152. страни.

¹⁷ Прекид је на страни 157.

¹⁸ Наставак на страни 158.

¹⁹ Прекид је на страни 158.

²⁰ Текст Цамблаковог *Житија* праћен је према следећем издању: А. Давидов, Г. Данчев, Н. Дончева Панайотова, П. Ковачева, Т. Генчева, *Житие на Стефан Дечански от Григорий Цамблак*, БАН, Институт за литература, Софија 1983.

²¹ Исто, 68.

²² Прекид је настао на странама 70–72.

уметнута је завршна уобичајена реченица б(ог)ѡ нашеѡѡ слава въ вѣкы амин(ь), које изворно нема у *Житију*.²³

После изостављања знатног дела *Житија*, преузет је део који се тиче чуда Светог Николе, који је донео Стефану зенице на длану у његовом заточеништву у Цариграду.²⁴ Почетак тог чуда у *Житију* није обележен посебним поднасловом, а у Панагирику стоје и наслов и формула обраћања: Чудо ѡ пришѣвѣиѡ (св)т(а)го николи къ стефанѡ въ конѣстѣнтин(ь) град[ь] носѣщы ѡѡѡ зеницы. Б(лаго)сл(о)в(ь) ѡ(т)ч(е). Текст чуда пренет је све до места на коме Стефан са враћеним видом стоји у цркви на молитви.²⁵ Потом је прескочен већи део и он је премошћен двома уметнутим реченицама: послаеть днѡѡѡѡѡ привѣсти его ѡт[ь] конѣстѣнтина гр[а]да. и прощенїе междѡ собою сътворше. На завршетку ове целине такође је додата уобичајена реченица б(ог)ѡ нашеѡѡ слава въ вѣкы вѣкомь, аминь, која не постоји у *Житију*, јер се текст у њему наставља и до свог краја преостају знатни делови.

Четврти и последњи састав предвиђен за слављење неког од светих Срба у овом Панагирику посвећен је кнезу Лазару. Ово краће дело има наслов који са уводном формулом гласи овако: М(ѣ)с(е)ца юнїѡѡ въ ,ѣ. паметь пр(и)снопоминаемаго и кроткаго кнеза лазара. и съ ним[ь] множѣстѣво бл(а)город(ь)ных(ь). Б(лаго)сл(о)в(ь) ѡ(т)ч(е). Овај *Спомен* (паметь) на сажет начин говори о приликама које су претходиле Косовској бици, као и о њеном исходу са погибијом кнеза Лазара и властеле која је била са њим. Спис је мешавина наративних и реторских деоница. Излагање историјске подлоге смењује се са две молитве, једном Лазаревом пред битку, и другом заједно са властелом пред посечење.

Трагајући за могућим извором овог дела, нисмо успели да га нађемо међу осталим познатим косовским списима.²⁶ Његова композиција подсећа на склоп неких других дела ове врсте и тематике. Тако, смењивање наратије и молитвених делова постоји у *Слову о кнезу Лазару* патријарха Данила Трећег, у истоименом слову Непознатог писца, у *Слову о Светом кнезу Лазару* Андонија Рафаила. Ипак, ово дело има своју композицију каква се не налази у другим списима. Постоји могућност да је оно преузето из већ постојећег и нама непознатог слова о кнезу Лазару и вероватно

²³ Прекид на страни 74.

²⁴ Наставак је на страни 86.

²⁵ Текст се прекида на страни 86, а наставља на страни 94.

²⁶ Најпотпунија књига о томе са ранијом литературом у: Ђ. Трифуновић, *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и косовском боју*, „Багдала”, Крушевац 1968. Овој теми посвећен је наш посебан рад: Т. Јовановић, *Слово о Светом кнезу Лазару Гаврила Тројичанина*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, VIII, Дани српскога духовног ображења, XXIV, Деспотовач 2017, 31–42.

донекле преуређено. Чини нам се да је и овде Гаврило Тројичанин био особа која је зналачки унела понешто у затечени спис. О томе нам нарочито говори податак о Лазаревом сакупљању војске пред Косовски бој. Он је, како се наводи, „покренуо сву своју земљу: од угарских предела, од реке зване Саве Мачву и друге своје земље”. Затим долази кључни део реченице који упућује на некога; у овом случају можемо с правом рећи да је то био Гаврило Тројичанин, који је живео у Босни и који је написао да је Лазар сакупио војску „и овде неки део Босне”: и под[ъ]вигъ вьсѧ свою землю. ѿт[ъ] прѣ[ъ]дѣль оугарскихъ[ъ]. ѿт[ъ] рѣкы г(лаго)лелѣе сава. мачвѧ и ине свое земле под[ъ]вигъ. и здѣ некаѧ честь боснѣ. и ста на поли нарицѧемъ[ъ] косово. Почетак овог слова има формулу каква се налази у летописима, када се говори о више догађаја који су се збили у истој години: „Тада, то јест те године”. То на неки начин указује на могућност да је ово мешавина различитих списа, настала умешним комбиновањем одабраних делова. После увида у ово слово, рекли бисмо да је оно до сада непознат спис и да га је Гаврило Тројичанин прерадио слично као и друге списе из српске житијне књижевности, унесећи га у свој Панагирик, који је касније доспео и у манастир Ступље. Пре бисмо рекли да је у питању такав настанак овог дела, него да га је Гаврило нашао у неком за нас изгубљеном предлошку.

Пратећи дела која изворно припадају жанру житија и чији делови су ушли у овај Панагирик, примећујемо да је Гаврило Тројичанин још прерадио *Житије Светог Саве Јерусалимског*, *Житије Светог Антонија*, *Житије Светог Илије* и *Житије Светог Јована Крститеља*. Од свих ових житија једино постоји издање *Житија Светог Антонија* према српским преписима.²⁷ На основу поређења преузетих делова из њега за Гаврилов Панагирик, запажа се да је и ово житије на сличан начин прерађено као и два споменута српска житија.²⁸ Показало се да је Гаврило преуређивао и краћа дела на свој начин и давао им нови печат. Пример за то је и *Слово на рођење Христово* бугарског егзарха Јована. Иако не представља предуг спис, он је преузет само својим првим делом и пренет у Панагирик.²⁹ Слично је урађено и са *Похвалним словом чиновачелицима Михаилу и Гаврилу*

²⁷ З. Витић, *Житије Светог Антонија у српској рукописној традицији*, Археографски прилози, 21, Београд 1999, 37–131; Иста, *Текст Житија светог Антонија према српским преписима*, Археографски прилози, 31–32, Београд 2009–2010, 269–343.

²⁸ З. Витић, *Слово о житију Светог Антонија Гаврила Тројичанина*, Scala Paradisi, Академику Димитрију Богдановићу у спомен 1986–2016, Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности, Старословенски одбор, Словенски и српски средњи век, Књига 1, Београд 2018, 35–55.

²⁹ Текст овог *Слова* може се пратити у његовом најновијем издању: С. Николова, *Так называемое Первое слово Иоанна Экзарха Болгарского о Рождестве Христа и его греческий источник*, Старобългаристика, XXXI, 2, София 2007, 3–20.

Климента Охридског, из кога је преузет већи део са почетка.³⁰ Оно није у целини сачувано у Панагирику. Постоји недоумица за Климентово *Похвално слово на престављење Пресвете Владичице Богородице и Приснодеве Марије*: у ком облику и обиму је преузето за Ступљански панагирик? Оно до сада није посведочено у сачуваним словенским преписима,³¹ тако да је ово још једна драгоценост коју је Ступљански панагирик сачувао у својој богатој ризници разноликих дела.

Састави настајали према матичним делима свакако су дуготрајан труд за који се са великом вероватноћом може приписати Гаврилу Тројичанину. Његов редакторски рад није био само пуко механичко издвајање делова из већих целина. Он је зналачки трагао за одређеним делима из којих је са дубоким осећањем мере и смисла одабирао подлогу која му је послужила да их преточи у нове саставе, обликоване и примерене новој намени – читању у црквеном простору.

Томислав Ж. Йованович

ТОРЖЕСТВЕННИК ГАВРИИЛА ТРОИЧАНИНА ИЗ МОНАСТЫРЯ СТУПЛЕ

Резюме

В работе рассматривается прием, использованный Гавриилом Троичанином, в создании Торжественника из монастыря Ступле. Этот сборник особого рода и предназначения содержит разные виды произведений – проповеди, слова, жития и похвалы. Они посвящены общехристианским и некоторым сербским святым, в частности, преп. Симеону, свт. Савве, св. Стефану Дечанскому, св. князю Лазарю. Рукопись возникла в первой четверти XVII века и сейчас находится в собрании рукописей Музея Сербской Православной Церкви в Белграде, № 3 I 59. Включенные в этом сборнике произведения представляют сокращенную редакцию более пространных и уже существующих текстов, появление которой связано с их новым назначением – чтением на богослужении. Редактирование, скорее всего, произвел выдающийся грамматик Гавриил Троичанин.

Ключевые слова: торжественник, монастырь Ступле, Гавриил Троичанин, святые.

³⁰ Климент Охридски, *Събрани съчинения*, том първи, обработили Б. Ст. Ангелов, К. М. Куев, Хр. Кодов, Българска академия на науките, Институт за литература, София 1970, 280–282.

³¹ Климент Охридски, *Събрани съчинения*, том първи; том втори, обработили Б. Ст. Ангелов, К. М. Куев, Хр. Кодов, Кл. Иванова, София 1977. Љ. Васильев, *Два непозната слова на Успење Богородице Климента Охридског*.